

пояснюється тим, що саме в цю пору духовна самостійність людини стала одним із важливих феноменів первинної реальності. Еволюція жанрів залежить від зрушень у соціальній сфері. *По-друге*, літературні жанри зв'язані з позахудожньою реальністю на рецептивному рівні. На думку *Валентини Павленко*, для кожного літературного жанру характерні свої особливі концепції адресата літературного твору, особливе відчуття й розуміння свого читача, слухача, публіки й народу (доповідь “Художній образ як проблема рецепції”). Неминуче зв'язані з певною обстановкою сприймання й фольклорні жанри. Комедії фарсового характеру спершу були частиною масових свят і функціонували в їх складі. Казка виконувалася в часи дозвілля й була адресована невеликій кількості людей. Частівка була жанром міської й сільської вулиці.

Поява книгодрукування послабила зв'язки словесного мистецтва з формами освоєння життя: стало практикуватися читання художньої літератури в будь-якій обстановці. Але й тут сприймання творів залежало від їх жанрово-родових властивостей. Читання драми викликало асоціації зі сценічним втіленням, казкова розповідь навіювала ситуацію живої й невимушеної бесіди. Сімейно-побутові романи й повісті, пейзажні нариси, дружня й любовна лірика з притаманною цим жанрам задушевною тональністю здатні викликати в читача відчуття звернення автора саме до нього як до індивідуальності: виникає атмосфера довірливого, інтимного контакту. Читання традиційно-епічних, сповнених героїки творів породжує в читача відчуття душевного злиття з вельми широким і містким “ми”. Тобто жанр виконує функцію моста, що з'єднує письменника й читача, є посередником між ними.

Звісно, у ХХ ст. були спроби відкинути поняття “літературний жанр”. П. Ван Тігем вважав: “Нема потреби займатися літературними жанрами, які наслідували великі письменники минулого: вони взяли давні форми: епопею, трагедію, сонет, роман — хіба не все одно? Головне, що вони досягли успіхів. Чи варто досліджувати чоботи, в яких був взутий Наполеон на ранок Аустерліца?” І зовсім протилежним є судження М.Бахтіна про жанри як “провідних героїв” літературного процесу. Варто доповнити: якщо в “доромантичні епохи” обличчя літератури справді визначалося насамперед законами жанру, його нормами, правилами, канонами, то в ХІХ—ХХ ст. центральною фігурою літературного процесу стає автор з його широко й вільно здійснюваною творчою ініціативою. Віднині жанр стає другою особою, але не втрачає свого значення.

* * *

У цих нотатках ідеться лише про деякі аспекти проблематики художньої форми. У ході дискусії, якою завершився семінар, слушно зазначалося, що категорії “форма” і “зміст” нероздільні, бо саме їх зв'язок характеризується єдністю, аж до взаємопроникнення та взаємопереходу одне в одного. Підбиваючи підсумки розмови, *Михайло Наєнко*, *Ярослав Поліщук*, *Олександр Астаф'єв*, *Лукаш Скупейко*, *Григорій Сивокін* та інші слушно закликали при аналізі та інтерпретації художніх творів звертати увагу на “наповнення” старих форм новим змістом, виробляти нові механізми подолання суперечностей між змістом і формою, бо амплітуда їх коливань може сягати то крайнього заперечення канонічних форм, то їхньої цілковитої адаптації до нового змісту. Загалом же симпозіум засвідчив, що методологічно-естетичні концепції проф. В.Перетца та його школи, основані на ідеї протиставлення реального й художнього світів, підготували благотворний матеріал для виникнення цілої низки літературознавчих шкіл ХХ ст. (російська формальна, структурно-семіотична, рецептивна, читацьких реакцій та ін.), які вивчають художні структури.

Олександр Астаф'єв

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ СИМПОЗІУМ “ПРОСВІТНИЦЬКА ТРАДИЦІЯ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ”

19 лютого 2005 р. в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України за фінансової підтримки Посольства США в Україні відбувся симпозіум “Просвітницька традиція в американській літературі”. Він став продовженням серії наукових заходів, що проводяться

Слово і Час. 2005. №8

Школою американістики, яка працює при Ресурсному центрі для викладачів англійської мови та американських студій в Києво-Могилянській Академії, об'єднуючи дослідників і аматорів американської літератури. Нагадаємо, що перший симпозиум – “Пуританська традиція в літературі США” – проходив у межах даного проекту в лютому 2004 р. (див.: Слово і Час. – 2004. – №3).

У роботі симпозиуму взяли участь 45 учасників – слухачів Школи, викладачів Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка, Київського національного лінгвістичного університету, Києво-Могилянської академії, Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”, співробітників Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України, а також фахівців-американістів із різних міст України: з Черкас, Дніпропетровська, Миколаєва, Горлівки, Полтави, Слов'янська, Тернополя.

Під час пленарного засідання учасників симпозиуму привітали керівник департаменту науки й культури Посольства США в Україні п. *Жанет Демерей* та заступник директора Інституту літератури НАН України *М.Сулима*. Ж.Демерей акцентувала значущість симпозиуму в контексті розвитку української американістики та висловила впевненість, що він стане такою ж вагомою науковою подією, якою виявився торішний симпозиум. М.Сулима наголосив на необхідності подібних наукових заходів задля активізації та розвитку вітчизняного літературознавства.

Тема, обрана для обговорення під час другого симпозиуму (“Просвітницька традиція в американській літературі”), так само, як і попередня тема (“Пуританська традиція в літературі США”), може на перший погляд видатись не зовсім сучасною. Втім, необхідність звернення до даної тематики зумовлюється дослідницькою інтенцією, покладеною в основу цієї серії наукових заходів, – переосмислити традицію з позицій сьогодення в контексті новітніх досягнень гуманітарного, зокрема літературознавчого знання. Своєю чергою, змістовність, різноплановість доповідей учасників довели плідність та актуальність такого підходу.

Просвітництво, охопивши в Америці все XVIII ст., стало визначним етапом розвитку як суспільно-політичного та духовного, так і літературного життя країни. Це був період, коли внаслідок війни за незалежність Сполучені Штати здобули державність, а її засадничими принципами стали республіканізм та демократія. Водночас відбувається становлення національної свідомості американців, а суспільна думка переживає докорінні зміни, поступово звільнюючись від колоніальних обмежень. Врешті, народжується національна американська література, що позбавляється прямої залежності від європейських матриць, а ідеї та образи, виникнувши в Америці, починають подеколи й самі впливати на літератури країн Європи.

Ідеї американського Просвітництва багато в чому збігаються з тезами, що декларувалися фундаторами та послідовниками цього руху в інших країнах світу. Це віра в силу Розуму та освіти, в їх провідну роль на шляху людства до загального щастя та благополуччя. Саме в епоху Просвітництва видозмінюється й остаточно оформлюється один із найважливіших концептів американської реальності – “американська мрія”. Зберігаючи основні риси, закладені пуританською ментальністю, американська мрія помітно секуляризується, виявляючись тепер здебільшого у формі політичного та соціального ідеалізму. Відтепер американська мрія стає втіленням просвітницького ідеалу вільної особистості, яка може безперешкодно, не зважаючи на ієрархічні настанови Старого Світу, реалізуватися в демократичному суспільстві, основаному на принципі рівності всіх його членів.

Водночас просвітницька традиція викликає інтерес дослідників не лише як певний історико-соціальний етап розвитку США, а й як потужний формотворчий чинник національної ментальності, який досі впливає на ідейну та структурну парадигму сучасної американської літератури. А отже, симпозиум “Просвітницька традиція в літературі США” мав подвійну мету: з одного боку, узагальнити уявлення про американське Просвітництво, його роль у формуванні національної ментальності та вияв у координатах культурного, зокрема літературного розвитку, а з другого – показати вітальність просвітницької традиції та водночас її трансформацію в межах сучасного літературного процесу в США.

Визначені завдання зумовили програму симпозиуму, яку було поділено на два блоки-засідання. У блоці “Просвітницький контекст XVIII століття” йшлося саме про висхідні засади та принципи Просвітництва. Крім цього, на прикладі конкретних літературних творів було проаналізовано особливості функціонування просвітницької традиції в літературі XVIII ст. Завдяки застосуванню дослідниками сучасних підходів до аналізу даних текстів стало можливим висвітлити нові та переосмислити вже відомі аспекти творів літературної класики. Другий блок, “Традиції Просвітництва в сучасній американській літературі”, було присвячено вивченню тих складних трансформацій та модифікацій просвітницької

ідейно-художньої парадигми, що відбулися в літературному процесі ХХ—поч. ХХІ ст.

Робота першого блоку почалася з концептуальної доповіді *Т.Денисової* (Інститут літератури НАНУ), яка окреслила загальну парадигму американського Просвітництва та моделі її реалізації в літературному просторі США від ХVІІІ ст. до наших днів. *І.Лімборський* (Черкаси) представив у рамках компаративного аналізу власну класифікацію моделей Просвітництва, що відбиває національну специфіку функціонування цього феномену в різних країнах світу. Продовжуючи тему національних варіантів Просвітництва, *О.Бабич* (Київ) зосередився на цікавому питанні — причинах виникнення корінних відмінностей в історичному та культурному розвитку Північної та Південної Америки, які частково полягали в особливостях функціонування тут двох моделей Просвітництва — іспанської та американської. Звернувшись до літературного спадку Т.Джефферсона, *Н.Висоцька* (Київ) перенесла дискусію у площину расової проблематики в США, виявивши нові, полемічні аспекти світогляду одного з центральних представників американського Просвітництва. Аналізуючи поетичний набуток Дж.Трамбула, *Т.Потніцева* (Дніпропетровськ) простежила процес трансформації європейської жанрово-стильової системи в американській літературі епохи Просвітництва. При розгляді поезії Ф.Френо *Н.Жлуктенко* (Київ) зупинилася лише на одному аспекті просвітницької естетики — концепті уяви, що, втім, виявився надзвичайно плідним для репрезентації просвітницької парадигми в цілому. У межах гендерної проблематики *Г.Запорожець* (Миколаїв) розкрила основні теми й особистісні питання, що постали в центрі творчих пошуків жінок-митців ХVІІІ ст. Проаналізувавши політичну п'єсу М.О.Воррен "Група", *Г.Гайдаш* (Київ) виокремила типологічні ознаки ранньої драматургії в літературі США.

Спектр дослідницької проблематики, що постала у другому блоці симпозиуму, також виявився досить широким. Так, *О.Гон* (Київ) представив своє бачення того глибинного переосмислення образів "батьків-засновників" та концепту американської мрії, що відбувається в піснях Е.Паунда. Аналізуючи тексти американського письменника-емігранта О.Хемона, *О.Гусейнова* (Київ) запропонувала новий погляд на важливу проблему алієнації чужинця в реальності США, закорінену в американському просвітницькому каноні. Розглядаючи жанрову специфіку творчості Е.Тайлер, *Г.Покидько* (Київ) наголосила на плідності жанру епістолярного роману, характерного для доби Просвітництва, для сучасної американської літератури. *О.Старшова* (Миколаїв) дослідила трансформацію цього ж жанру у творчості американського письменника-постмодерніста Дж.Барта. Тему функціонування просвітницької парадигми в літературі постмодернізму продовжила *Л.Казакова* (Слов'янськ), присвятивши доповідь аналізу новелістики Дж.Геллера. Аналізуючи творчість У.Ле Гуїн, *Н.Криницька* (Полтава) висвітлила ознаки глибинного впливу просвітницької традиції на формування навіть такого популярного жанру, як фентезі. *Н.Пустовойтова* зробила цікаву спробу виокремити елементи просвітницької естетики в новітній формі сучасної літератури — електронному гіпертексті. *Т.Стовбун* (Київ) продемонструвала, як базові для Просвітництва цінності — "людина", "свобода", "закон" — знайшли своє втілення в прозі Дж.Гарднера. *Н.Шпильова* (Київ) простежила, як інша ключова просвітницька категорія, "знання", реалізується у творчості Р.Бротігана через топос бібліотеки. *Ю.Ткачук* (Київ) осмислила втілення ще одного важливого етичного концепту Просвітництва, "прагнення до освоєння світу", у романах сучасного американського письменника українського походження А.Мельничука. *Т.Лазаренко* (Київ) на матеріалі новелістики індіанської письменниці Л.М.Сілко дослідила унікальний феномен адаптації індіанською культурою в ході цивілізаційних процесів по суті чужих їй цінностей Просвітництва. Звернувшись до релігійного аспекту просвітницької доктрини, *Г.Коломієць* (Київ) довела важливість впливу просвітницького деїзму на художню концепцію сучасної американської рок-поезії.

Другий симпозиум Школи американістики розкрив нові перспективи дослідження як класичної, так і найновішої американської літератури, продемонструвавши активність пошуків та оригінальність мислення досвідчених і молодих українських вчених, що працюють у цій галузі. Планується найближчим часом підготувати до друку другий випуск видання із серії "Американські літературні студії в Україні", який міститиме матеріали симпозиуму.

Олена Дубініна, Ганна Коломієць

Слово і Час. 2005. №8